

KNJIGA KAO BAŠTINSKI I IZLOŽBENI PREDMET U KNJIŽNICI

Sažetak: Središte pozornosti ovoga rada je knjiga kao bitan dio kulturnog naslijeđa, medij na osnovi kojeg se može steći uvid u baštinu čovječanstva i rekonstruirati povijest. Njihovo povremeno ili trajno pokazivanje i prikazivanje ostvarivo je i knjižničnim informacijskim izložbama. Takve izložbe nude bogata izvorišta informacija te potiču komuniciranje s korisnicima, odnosno društvom.

Ključne riječi: hrvatska kulturna baština, izložba knjiga, knjiga kao baštinski predmet, knjiga kao izložbeni predmet, knjižnična informacijska izložba

O KNJIZI, BAŠTINSKOM PREDMETU, I KNJIŽNIČNOJ IZLOŽBI

Baštinske ustanove: arhivi, knjižnice i muzeji baštine stare, vrijedne i rijetke knjige. Kao ljudi, tako su i te knjige podlijegale, ali i odolijevale povijesnoj zbilji, rušile geopolitičke granice, prenosile znanja i potvrđivale se kao stalan segment kulturne baštine naroda diljem svijeta. Svjedoci smo raznolikosti bogatstva ukoričenoga znanja, ali i toga da važnost prikupljenoga blaga ne završava s jednim vremenom, stoga je potrebno osigurati njegovu trajnost i omogućiti susret s njim jer knjige su bile, jesu i ostaju izvori znanstvenih, stručnih i umjetničkih poruka.

Spoznaja o znanju i moći pisma, odnosno knjige, začeta je još u drevnom Egiptu o čemu svjedoče sačuvani hijeroglifi ubilježeni na keramičkim posudama, zidovima kuća, piramidama i sarkofazima. Knjiga jest, kao jedan od najvećih dometa ljudske civilizacije, mijenjala materijal izradbe, oblike, načine zapisivanja i umnažanja. Razvoj tehnologije učinio je da ona ne bude svojina uskoga kruga ljudi, već jedinstven hram ljudskoga znanja i vještine, a time i temeljni oblik komunikacije svekoliku čovječanstvu.

Ono što knjigu čini baštinskim dokumentom njezina je slojevitost i višeznačnost koja se može predstavljati s različitih motrišta, prije svega preko gradivne, sadržajne, umjetničke i duhovne vrijednosti. Status knjige, kao baštinskog predmeta, određen je i vremenom nastanka te parametrima zavičajne, nacionalne i međunarodne vrijednosti. Primjerice, neke su hrvatske knjige (rukopisne i tiskane), zbog rijetкости, vrijednosti i ljepote, nacionalno i internacionalno kulturno dobro. Tvorni elementi (gradivo) u jedinstvu s oblicima knjiga, iskazuju njezinu materijalnu i estetsku vrijednost. Razvoj civilizacija, mijenjao je tijelo (tvorivo i oblike) kao i ulogu knjige. Od samih začetaka na glinenim pločicama, kamenu, bambusovim daščicama, drvenim pločicama, svicima (papirus, pergaмент, papir), ukoričenim listovima (rukopisna i tiskana) do e-knjiga, knjiga je darovano znanje, moć. Sadržaj knjige (informacije, znanje, zabava) pretvara knjigu u bitnoga predstavnika i čuvara nacionalne i internacionalne baštine.

Knjiga je zapis znanosti, umjetnosti i kulture čovječanstva, ubilježena prošlost za sadašnjost i budućnost. Produkcija rukopisnih i tiskanih knjiga, u vremenu njihova prvog pojavljivanja, bila je ograničena. Mali broj knjižnih jedinica osiguravao je njihovu važnost i vrijednost, a današnje im vrijeme dodaje i rijetkost. S njima egzistira njihova tvorna činjenica (vidljiva) kao i ona sadržajna (nevidljiva). Proučavanje postanka i razvoja knjiga, odnosno njihova sadržaja, pridonosi razumijevanju povijesnoga trajanja, kulturnih epoha i duhovne sredine iz koje su potekle, stoga valja pristupiti knjigama kao prezentantima kulturne baštine, ali ih rabiti i kao vrijedan izvor informacija, a pri tome zadovoljiti kriterije čuvanja i zaštite. Stara raritetna knjižna građa po svojoj je baštinskoj i tvornoj vrijednosti baštinski predmet. Inkunabule, brevijari, misali, psaltiri, kodeksi, regule i druge knjižne dragocjenosti strogo se čuvaju u knjižničnim trezorima od nevaljane uporabe, utjecaja atmosferilija i krađe. Većina glagoljskih knjiga bila je u službi bogoslužja pa su smatrane svetim knjigama. Upozorenje za čuvanje nacionalne baštine neprocjenjive vrijednosti izvire iz davne 1486. godine iz pera pisara glagoljičnih tek-

stova Broza Kolunića: *I gdo knige počtuje, da je knjigami počtovan*.¹ Dobro izučeni, nadareni pisari i minijaturisti ostavili su u naslijeđe prekrasne rukopisne knjige, kulturna dobra. Upravo ti tekstovi odražavaju karakterističnu umjetničku i vjersko-političku orijentaciju naših predaka.

Stare i rijetke knjige, sa svim značajkama muzejskoga predmeta, postaju prijenosnici informacija o kulturi koja traje. U nemogućnosti da se vrijedne i rijetke knjige, muzejski predmeti, predstave javnosti, moguće je predstaviti ih zamjembenim predmetima, kopijama. Razvoj tehnologije, digitalizacija vrijedne knjižne građe, omogućuje njezino korištenje, umnažanje i prikazivanje i na knjižničnim informacijskim izložbama. Prikaz građe, zamjembenim predmetima, nikada ne može biti jednak izlaganju originala, no, valja se zadovoljiti točnim informacijama i predodžbom o originalnoj baštinskoj građi u okvirima mogućega. Knjiga, kao baštinski predmet, odnosno njezina tvorna i duhovna stvarnost, u domeni izložbenih tema, doseže velik broj razina. Analizom i okupljanjem izdvojenih elemenata u jednu cjelinu, oko glavne teme i podtema, stvara se tijelo izložbe, odnosno njezin višerazinski sadržaj. Primjerice, ako je knjiga kao medij komunikacije tijekom povijesti glavna izložbena tema, valja krenuti od stvaralačkog čina ili sadržaja te odrediti je li promatrani dokument praktične, umjetničke ili znanstvene naravi. Knjigu, kao baštinski predmet, određuje niz važnih čimbenika: datacija, forma, tvornost (gradivni elementi), stil (način izradbe), pojavnost (učestalost ili rijetkost), kompaktnost (cjelovita, dijelovi) te fizička održivost (neoštećena, oštećena, ugrožena). Vrijeme nastanka dokumenta moguće je prepoznati prema njegovoj tvornosti (kamen, drvo, koža, papir, platno); sadržajnosti (rukopis, tisak, ilustracije); priboru za pisanje (stilosi, ptičja pera, držalo i pero, lijevana slova, e-tisak); formatu (teške, velike, male); tehničkoj obradbi i ukrašavanju (plemeniti i obični metali, dragulji, ilustracije, umjetničke slike; uvez (šivanje, lijepljene i druge vrste); opisni prikaz namjene i uporabe (gledanje, bogoslužje, čitanje, okovane); vlasništvo – zbirke poznatih osoba; društveni i materijalni status (moda, odnos prema knjizi, zabranjene, popularne, rijetke, posvete). Uz utvrđi-

¹ Hercigonja, Eduard. Srednjovjekovna književnost. Zagreb: Liber, 1975., str. 10.

vanje činjenica o vremenu nastanka i tvornoj stvarnosti knjige kao baštinskog predmeta, važno je odrediti i njezinu pripadnost znanstvenoj disciplini, tehničkom dostignuću, umjetnosti ili praktičnoj primjeni; koliko je ukorijenjena u kulturnu tradiciju; ima li zavičajnu, regionalnu, nacionalnu i internacionalnu važnost. Određivanju općih obilježja kulturnog identiteta pridružuju se i svi oblici autorstva. Tvorna i duhovna komponenta knjige, muzejskog predmeta, budi u promatraču spektar emocija, od ushićenja do razočaranja.

Izbornom krugu tema knjižničnih izložaba pridružuje se izlaganje knjižnih zbirki od zavičajnih do starih i rijetkih knjiga, *ex libris*, zbirki knjiga znamenitih osoba, nagrađenih djela, kulturnih izdavača, tiskara i drugih manje ili više vrijednih baštinskih dokumenata. Radi potpuna doživljaja prikazane knjižne i neknjižne građe, važno je ukazati na sve elemente koji je čine baštinom. Uz stare knjige mogu se naći dodatci koricama poput metalnih okova, vrpca i pečata, a publikacije novijeg datuma prate dodatci u tiskanome, audiovizualnome i elektroničkom obliku. Bilo da je predstavljena kao pojedinačni samostalni svezak ili kao knjižna cjelina (zbirka), knjiga je uvijek u izravnu odnosu s korisnikom – promatračem te može biti višeznačan i zanimljiv objekt. Transformirana knjižna baština u različitim oblicima, zamjembenim predmetima (pretiscima, kopijama ili e-oblicima) može seliti iz ustanove u ustanovu i pritom prenositi znanje i informacije namijenjene javnosti.

Ono što vrijedne i rijetke knjige čini muzejskim predmetom jest i njihov status unutar knjižnice. Knjižna građa, s obilježjem muzejskog predmeta, ne posuđuje se. Zatvorenost i nedostupnost određuje i njihovu kontroliranu (ne)komunikaciju s korisnicima. Zbog gotovo pa nedodirljivosti upitno je ima li takva knjižna građa ikakvu svrhu, bez obzira što je dragocjenost, ako postoji sama za sebe. Kako takve publikacije učiniti dostupnim, a ne nanijeti im nikakvu štetu, ozbiljno je pitanje knjižničnoga poslovanja. Ono što je velik problem, osim osjetljivosti materijala, leži i u nedostatku popisa i predmetne obradbe knjiga. Teškoće se javljaju i zbog neujednačenih pravila za obradbu knjižne građe. Primijeniti ujednačen i standardiziran opis knjižne građe, bez obzira na smještaj u

muzeju, knjižnici ili arhivu, prvo je polazište za nesmetan protok informacija i dobru iskoristivost baštinske građe.

Zaustaviti se na građi hrvatske nacionalne baštine i zaviriti u fond vrijednih i raritetnih knjiga, znači naći se u velikoj riznici blaga. Iz takva okruženja izvući knjigu kao muzejski predmet, odnosno knjižnu baštinu pogodnu za oblikovanje sadržaja tematske izložbe, znači započeti veliki posao. S obzirom na tvornu i sadržajnu bit, kako pojedinačne tako i sveukupne knjižne građe (rukopisne, raritetne, prvotiskovne, zavičajne, povijesne i državotvorne), mogućoj tematskoj izložbi pisane riječi u Hrvata valja dodati i zanimljivosti o pretpovijesti i povijesti hrvatske pismenosti i književnosti srednjega vijeka.

Jedan od kriterija za proučavanje nacionalne baštine je uvrštavanje u istraživanje i dokumenata nastalih izvan nacionalnih granica, ali koji su po svojoj naravi povezani s nacionalnim bitkom. Takav vrlo važan dokument za razvoj pismenosti i umjetnosti u Hrvata, a time i knjiga koje su danas važni muzejski predmeti, u hrvatsku povijest ulazi 29. ožujka 1248. godine. Pismo je to pape Inocenta IV. (1195. – 1254.), povlastica za uporabu narodnoga crkvenoslavenskog jezika u bogoslužju. Na zamolbu senjskog biskupa Filipa, papa Inocent IV. poslao je svoje odobrenje: *pred nama tvoja molba sadržavala je da u Slavoniji postoji posebno pismo kojim se kler te zemlje, tvrdeći da ga ima od sv. Jeronima, služi u slavljenju bogoslužja.... podjeljujemo ti ovim pismom zatraženo dopuštenje...*² Nakon Papina odobrenja, prestali su problemi s uporabom glagoljice i rimsko-slavenske liturgije što je razdoblje od 14. do 16. stoljeća učinilo zlatnim dobom glagoljaške aktivnosti. U kasnijim razdobljima, u doba pune zrelosti razvoja srednjovjekovne književnosti, pojavljuju se hrvatske tiskare koje omogućuju veću dostupnost knjigama.

Na hrvatskim je prostorima kult knjige njegovan i u prvim kršćanskim zajednicama. U samostanima se osnivaju knjižnice sa skriptorijima gdje su pisari, svećenici i laici, Bogu na čast i slavu, obavljali

² Podatci dostupni na <http://tradicionalnamisa.com/rimsko-slavenska-glagoljaska-liturgija-u-hrvatskoj/> iz knjige Stephen Smržik, *The Glagolitic or Roman-Slavonic Liturgy*, Cleveland; Rim, 1959., (pristup ostvaren 7. XII. 2022.)

iznimno vrijednu i časnu dužnost prepisivača i priređivača knjiga. Prepisivali su biblijske tekstove, bogoslužne knjige, spise crkvenih otaca, knjige kršćanskog sadržaja te one za učenje. Osobitosti povijesnih i društvenih prilika, u kojima se rađala i rasla knjiga, sačuvane su u tekstovima starih rukopisnih i tiskanih knjiga, ali i između redaka, u bilješkama prepisivača uz glavni tekst (sadržaj). Bilješke na marginama imaju širok raspon od objašnjenja teksta do ozbiljnih ili duhovitih primjedaba osobnog karaktera. Iz tih paratekstualnih elementa najčešće se čita: vlasništvo, posveta, proslov, predgovor, uvod, bilješke, sadržaj, kazalo, prilozi, popisi pogrešaka i pogovor. Dio opusa knjižne proizvodnje nadživio je propast starih vremena pa i u naše doba, upravo ti dodatci mogu biti polazište za važna znanstvena istraživanja kao i vrlo zanimljive teme knjižničnih informacijskih izložaba.

Izvori nadahnuća za istraživanje nacionalne baštine nalaze se i u izložbama nastalim na osnovi predstavljanja najcitiranijih knjiga, knjiga s uvodnom posvetom, sažetom uvodnom misli (motom) ili idejom vodičom koja sugerira ili nagovješćuje osnovni smisao djela. Zahvaljujući zapisima hrvatskih pisara i iluminatora glagoljičnih tekstova, minijaturista i kaligrafa srednjovjekovne glagoljaške književnosti, crpimo informacije o duhovnome i društvenom životu našeg srednjovjekovlja, iščitavamo znanje o povijesnim osobama, crkvenim ljudima, vremenu i prostoru njihova djelovanja. Proslovi, predgovori, kao i uvodi i pogovori, obično sadrže ključne autorove ili priređivačeve misli upućene čitatelju. Izvješće o onodobnosti pogodno je za različite analize: s jezičnoga, povijesnoga, ekonomskoga i sociološkoga gledišta. Ono što je svakako zanimljivo jest navođenje prepisivačke cijene što sugerira na zaključak koliko su knjige bile vrijedne.

Knjiga jest, kao medij komunikacije, od davnina egzistirala na hrvatskim prostorima o čemu se čita iz relevantnih povijesnih izvora. *Hrvatski kralj Dmitar Zvonimir, prigodom svoje krunidbe u crkvi sv. Petra u Solinu u listopadu 1075. godine, darovao je benediktinski samostan sv. Grgura u Vrani Rimskoj crkvi u namjeri da posluži papinskim legatima kada budu dolazili u njegovo kraljevstvo kao gostinac. Uz samostan, kralj je darovao i... 'knjige evanđelja u srebru' (cum euangeliorum textu*

de argento).³ Navedeni je zapis važna potvrda o pripadanju hrvatskih velikaških obitelji kulturnome krugu društva ljubitelja knjige. Iza moćnog kralja Dmitra Zvonimira, hrvatskoga vladara od 1075. do 1089., ostala je i Baščanska ploča, jedan od najvažnijih starohrvatskih spomenika iz 1100. godine, a postavljen u crkvi sv. Lucije u Jurandvoru kod Baške na otoku Krku. Baščanska je ploča važan izvor za povijest hrvatskoga naroda, hrvatskoga jezika i glagoljskoga pisma. Na njoj je prvi put, hrvatskim pismom i na hrvatskome jeziku, u kamenu knjigu usječeno ime hrvatskog vladara: *Zvonimir kralj hrvatski*. Baščanska ploča važna je i kao povijesni dokument, kamena knjiga na kojoj su klesari zazvali Boga hrvatskim jezikom (kršćanska invokacija) A[ZǪ VǪ IME O]TCA I S(I)NA [I S](VE)TAGO DUHA i predali korijenima u naslijeđe važan spomenik hrvatske kulturne baštine.

Knjige kao reprezentativni predmeti, raskošne i skupocjene, rijetko su bile namijenjene svakodnevnom čitanju. Napisane na najboljoj pergameni, iluminirane rukama vještih minijaturista, ukrašene plemenitim metalima i dragim kamenjem, služile su kao statusni simbol, dio materijalnog bogatstva, pokaznice moći velikodostojanstvenika civilne ili crkvene vlasti. Knjige ilustrirane biblijskim motivima, scenama iz Staroga i Novoga zavjeta, korištene su u liturgiji i služile su kao svojevrzne srednjovjekovne slikovnice namijenjene nepismenom puku. Svećenici su s oltara pokazivali i tumačili nabožne scene, a vjernici su pomoću slika ulazili u svijet nauka vjere. Koliko je knjiga bila važna i cijenjena, svjedoče srednjovjekovne kletve (anateme) koje su služile za zastrašivanje mogućih knjigokradica. Prisega dostojanstvenika da će časno obnašati svoju dužnost i služiti narodu obavljala se polaganjem ruku na *Bibliju*, evanđelistare, misale ili koje druge nabožne knjige jer se vjerovalo da nitko neće prekršiti obećanje dano nad svetim knjigama. Običaj pri-sezanja nad svetom knjigom, statutom, ustavom zadržao se i do naših dana, a knjige kao krunidbeni, muzejski predmeti, odnosno njihovi zamjembeni predmeti, mogu naći svoje mjesto i na različitim tematskim informacijskim izložbama kao predstavnici važnih povijesnih vremena.

³ Stipčević, Aleksandar. *Socijalna povijest knjige u Hrvata*, 2004., str. 263.

Moguće su i edukacijske izložbe o povijesti knjiga, njihovim tvorcima, materijalnoj vrijednosti, procesu stvaranja i finalnom proizvodu, uporabi u vjerskom i društvenom životu, donaciji i posudbi, materijalnom zalogu i ratnom plijenu, o zabrani, spaljivanju i krađama knjiga, oštećenju vrijednih inkunabula, brizi i nebrizi za knjižnu građu, o statutima i zakonima starih gradova, pravilima vjerskih redova, prijevodima i popisu čuvanih knjiga u riznicama i trezorima.

Jednako kao zakonici i statuti, za edukaciju o kulturnoj baštini, važne su oznake vlasništva knjige (*ex libris*). *Ex libris* se u Hrvatskoj pojavljuje potkraj 15. stoljeća. Oznake *ex libris* vrlo često imaju dataciju što je jako važno za periodizaciju navedenih dokumenata. Uz dataciju i vlasništvo česti su i podaci donacije, odnosno ostavine, što također potvrđuje činjenicu da je knjiga bila cijenjena i vrijedna. Knjiga kao reprezentativni predmet imala je u srednjem vijeku i tržišnu cijenu pa je često uzimana kao zalog za posuđeni novac. Jedni su u knjigama vidjeli riznice duhovne i intelektualne vrijednosti – vrela mudrosti i znanja, a drugi rudnik bogatstva, statusni ugled i moć. U sačuvanim oporukama i popisima imovine hrvatskoga srednjovjekovlja, osobito vlastele, čitaju se popisi vrijednih predmeta koji su u neku ruku male riznice blaga. Bogata baština hrvatskih knjiga vezana je i uz dominikanski red propovjednika. Svaki dominikanski samostan bio je i škola otvorena za javnost. Godine 1396. u Zadru je osnovano filozofsko-teološko učilište dominikanskog reda i tako dobilo status najstarijega hrvatskog sveučilišta, ali i jednog među najstarijim sveučilištima u Europi.

Osim rukopisnih knjiga i tiskane su knjige, osobito inkunabule – prvotisci, jedinstveni i vrijedni muzejski predmeti. Gutenbergov izum je naišao na plodno tlo i u hrvatskim prostorima. Osim na latinici, naši su prvi majstori – tiskari napravili odljeve i glagoljskih slova pa su tiskane knjige i na glagoljici, odnosno na dvama pismima. Prva knjiga, inkunabula tiskana glagoljičnim pismom na crkvenoslavenskom jeziku hrvatske redakcije na pergameni i na papiru je *Misal po zakonu rimskoga dvora* iz 1483. godine. Taj je prvotisak iz 1483. godine najstarija inkunabula tiskana na uglatoj glagoljici, a ujedno je i prva knjiga u slavenskom svijetu tiskana pomičnim slovima. Za mjesto tiska znanstvenici uzimaju

Mletke ili Kosinj, malo mjesto u Lici. *Misal* je tiskan dvostupačno i dvo-bojno (crvenim i crnim slovima) što mu daje status najljepše inkunabule. Tiskan je dvadeset osam godina nakon Gutenberga i šest godina nakon prvotiskane knjige u Londonu, a prvi je misal u Europi koji nije tiskan latinicom i na latinskom jeziku. Nijedan drugi događaj iz hrvatske kulturne povijesti, na zalazu srednjega i u osvitu novoga vijeka, ne može se usporediti s važnošću tiskanja prve glagoljske knjige, stoga ništa nije prirodnije negoli taj iznimno važan događaj uzeti kao međaš u razvitku povijesti Hrvata, posebice u povijesti hrvatske knjižne kulture. Pretisak (reprint) *Misala po zakonu rimskoga dvora* iz 1483. objavljen je 1971. godine te je tako postao dostupan široj kulturnoj javnosti.

Razvoj grafičke industrije, nakon Gutenberga, uvjetuje objavljivanje više primjeraka knjiga istoga naslova. Povećana produkcija olakšava dostupnost te korištenje i izvan elitističkih krugova. U knjižnice pristiže više svezaka što mijenja pravila strogoga čuvanja, pokazivanja i gledanja. Uvodi se mogućnost korištenja, čitanja te posudbe. S novim pravilima stiglo je i sve češće otuđivanje knjiga. Krađa je uvjetovala stvaranje prilično strogoga sustava zaštite. Knjige su okivane lancima, vezivane za knjižne police ili pultove, ponekad i uza sam zid, a nazvane su: *libri catenati*, *libri incatenati*, *libri acclavati*. Taj najučinkovitiji sigurnosni sustav u europskim knjižnicama, egzistirao je od 14. do 18. stoljeća.

Materijalna i duhovna vrijednost knjige kriterij je njezine smrti i života, odnosno procesa muzealizacije. Odabir knjige za muzejski predmet, osim sadržajne vrijednosti, uvjetovan je i njezinom estetskom komponentom kao važnom karikom za uspješno komuniciranje s korisnicima. U okruženju izložbe knjiga stvara, ostvaruje i ostavlja novi trag, novi kontekst, novu komunikaciju.

Knjižna baština je i slika minulih stoljeća, riznica kulturno-povijesnih mijena, potvrda duhovne i materijalne moći njezinih vlasnika, odraz prošlosti ljudskog mara, strpljivosti i nadahnuća njihovih prepisivača. Nažalost, zbog posebnosti izradbenog materijala, kao i zbog bojazni da ih se ošteti, većinom tih knjižnih dragulja rijetko se tko može koristiti, osim u posebnim uvjetima i to zbog znanstvenih istraživanja ili pak važnih nacionalnih ili internacionalnih muzejskih izložaba. Originalnu knjiž-

nu građu moguće je, zahvaljujući modernim tehnologijama, vrlo jednostavno i bez velikih troškova pretvoriti u preslike, odnosno zamjembene predmete. Učini li se pretisak ili digitalizacija takve knjižne građe moguće je njezino izlaganje u narodnim knjižnicama kako bi se zaštićena kulturna baština otkrila širem krugu građana. Dobri zamjembeni predmeti, faksimili najznačajnijih glagoljskih rukopisa (misala, brevijara i zbornika) korisna su repeticija naše kulturne prošlosti i poticaj kulturnim djelatnicima za ostvarenje višenamjenskoga kulturnog proizvoda. Vjerne kopije na kalendarima, plakatima, razglednicama, dočitnicama (graničnik, bookmark), kao i na drugom sitnom tisku mogu itekako poslužiti za tematske izložbe u knjižnicama.

Knjiga kao muzejski predmet, a time i njezino izlaganje, iskazuje duhovnu snagu njezina tvorca (pisara, autora, priređivača, prevoditelja), ali i materijalni te društveni status njezina vlasnika. Na osnovi raritetne knjige, kao vrijednoga muzejskog predmeta povijesnoga, kulturološkoga i nacionalnog značaja, odnosno pristupa njezinu stvarnom tekstu, može se stvoriti koncept knjižnične informacijske izložbe. Kao primjer poslužit će *Misal Hrvoja Vukčića Hrvatinića* (oko 1350. – 1416.), velikog vojvode bosanskoga hercega splitskoga, kneza Donjim krajevima i mnogim drugim zemljama.⁴ Hrvojev misal najrepresntativniji je srednjovjekovni glagoljski rukopis i važan dokument nacionalne baštine iz 15. stoljeća. Zbog povijesne vrijednosti i neprocjenjive ljepote vrlo je važan dokument hrvatske kulturne baštine. Nažalost, kao i mnoge druge najljepše i raritetne glagoljske knjige: *Turci su zaplijenili i odnijeli u Carigrad*.⁵ I danas se nalazi u Carskoj knjižnici *Topkapi Sarayı* u Istanbulu. Godine 1973. hrvatska je znanost obogaćena jedinstvenom edicijom, dvotomnim izdanjem *Hrvojeva misala* (tekstološko-kritičkim i faksimilskim pretiskom u boji) pa je taj vrijedni baštinski predmet postao dostupan široj javnosti, kako riječju, tako i slikom. Svaki motiv može biti sastavni dio izložbenoga gradiva. Metodom povećavanja i isticanja važnih detalja moguće je stvoriti zanimljiv vizualni efekt. Za *minijature ili male ilustra-*

⁴ Hercigonja, Eduard. Nav. djelo, 1975., str. 239.

⁵ Stipčević, Aleksandar. Nav. djelo, 2004., str. 289.

*cije općenito, treba uvesti pri izlaganju uobičajena pomagala za čitanje – povećala.*⁶ Preslike alegorija mjeseci iz Hrvojeva kalendara pojavljuju se kao sitni tisak (razglednice, kalendari, dočitnici /graničnik, bookmark/, suveniri i dr.). Prehrambena industrija *Kraš* iz Zagreba je 1997. plasirala na tržište bombonijeru u obliku *Hrvojeva misala* i dobila zlatnu medalju za dizajn na svjetskoj izložbi inovacija INPEX 97 u Pittsburghu. Izložba faksimila *Misala Hrvoja Vukčića* u potpunosti može ispuniti svoju medijsku ulogu, ali ne samo pokazati, vidjeti i poučiti, nego i pobuditi ponos i nacionalnu svijest.

U novije doba interes za glagoljsku baštinu seli i u područje kulturnog turizma. Veliki broj poduzetnika, dizajnera i umjetnika pomiču granice i promiču glagoljično pismo. Dizajniraju se i razni detalji na predmetima za kućnu uporabu kao i na odjevnim predmetima. Stvara se tradicijski nakit i bogat broj glagoljskih suvenira. Sva ta iznimno lijepa djela, inspirirana bogatom glagoljskom baštinom, mogu poslužiti kao popratno gradivo na knjižničnim informacijskim izložbama. Izlaganjem knjižne baštine, pa makar i zamjembenih predmeta, knjižnica mijenja ulogu prikazanoga. Prezantirano je otrgnuto zaboravu, a dobiva i mogućnost postati novim predmetom interesa društva, umjetnika i znanstvenika.

Pri postavljanju knjižničnih izložaba valja dobro osmisliti tijelo izložbe, učiniti ga privlačnim, izbjeći monotoniju. Živost izložbe postiže se slaganjem knjiga različitih formata i materijalnih obilježja u pripadajuće skupine, pazeći na stilove i razdoblja. Jednoličnost se razbija isticanjem najljepših uveza, signalizacijom posebnim znakovima na pečate, žigove, oznake (*ex libris*), oštećenja kao i restauratorske pothvate te otvorenim knjigama na zanimljivim ilustracijama ili tekstovima. Valja iscrpsti sve mogućnosti prikazivanja u svim segmentima da bi knjiga, kao baštinski predmet, iz svijeta zaštićene baštine prešla u svijet otvorene komunikacije s korisnicima.

Tehnološki razvoj i napredak uveo je knjigu kao medij u virtualnu knjižnicu, virtualni katalog i virtualni muzej. Izložba o prvim e-knjigama,

⁶ Vujić, Žarka. Oblici knjižne baštine i njihovo prezentiranje na izložbama, 2012., str. 8.

koje su u neku ruku već kulturna baština, ostvariva je prikazom tehnologije pripreme, obradbe i postava u novom okruženju. Takav prikaz e-građe je edukacijskog karaktera, a svrha mu je širenje informacija o povijesti i znanju transformiranom u nove oblike, u knjige nove tehnologije, knjige tehničkog dostignuća našega doba.

Zbirke rijetkih knjiga, popularna *rara*, zanimljiv su rasadnik za izbor tema retrospektivnih izložaba. Takva izložba, od trenutka izloženosti javnoj prosudbi, i sama postaje važan dokument, nacionalna baština. Nacionalna baština je i *Zbirka rukopisa i starih knjiga* u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Ta zbirka čuva velik broj rukopisnih ostavština: pisama, signatura pojedinačnih rukopisa na hrvatskome, latinskome, njemačkome, talijanskome i drugim jezicima. Posjeduje inkunabule, hrvatske glagoljske i ćirilске knjige, knjige hrvatskih pisaca na stranim jezicima, strane rijetke knjige, preslike i pretiske.

Uspješno prezentiranje, a time oživljavanje i promoviranje knjižne kulturne baštine, ostvarivo je suradnjom kulturnih djelatnika, baštinskih ustanova i turističkih zajednica. Zbirke knjižne rijetkosti, baštinskih ili muzejskih predmeta, nalaze se u mnogim hrvatskim knjižnicama. Suvremene korisničke potrebe i novo poimanje korištenja knjižnične građe uvjetovalo je i nove oblike rada koji omogućuje pristup građi bez obzira na vrijeme i na mjesto korištenja. Predstaviti i promovirati kulturno-povijesnu baštinu, uključiti je u obrazovne procese, zaštititi najkorišteniju baštinsku građu, pružiti pomoć pri izobrazbi i znanstvenim istraživanjima misao je vodilja koja je usmjerila knjižnične djelatnike na digitalizaciju knjižne građe. Zahvaljujući digitalizaciji zavičajnih zbirki razvija se i mogućnost korištenja dostupne građe za knjižnične izložbe čime se i ispunjava jedan od važnih zadataka zavičajnih zbirki, informativno-promidžbena uloga.

Istraživanje kulturne povijesti nezamislivo je bez nacionalne retrospektivne bibliografije, pouzdanoga izvora informacija za sva područja ljudskog znanja i umjetnosti. One su jako važne za znanstveno-istraživački rad, kao i za objektivan prikaz stoljetne stvaralačke sposobnosti i dostignuća. Izvor su informacija o istaknutim povijesnim ličnostima, dostignućima i društvenim događanjima. Osovina hrvatske nacionalne

baštine je *Zbirka rukopisa i starih knjiga* koja se nalazi u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Ona je popis hrvatskih knjiga, hrvatskih autora, knjiga napisanih na hrvatskom jeziku, kao i knjiga napisanih na hrvatskom teritoriju. Temelji su joj udareni 1894. godine kao posebni odjel Kraljevske sveučilišne knjižnice. U međuvremenu je izrasla u najbogatiju zbirku starih hrvatskih rukopisa i knjiga koje se čuvaju, obrađuju i daju na korištenje, uz posebne uvjete. Nacionalna i sveučilišna knjižnica otišla je korak dalje i digitalizirala katalog *Zbirke rukopisa i starih knjiga* te *Abecedni i predmetni katalog rukopisa*.

U Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu godine 2007. utemeljena je i *Zbirka inozemne Croatice* koja je nastala na osnovi *Zbirke iseljeničkog tiska*. *Zbirka* okuplja hrvatsku knjižnu i neknjižnu građu objavljenu u inozemstvu, kao i djela stranih autora o Hrvatima i Hrvatskoj te prijevode hrvatskih autora objavljenih u inozemstvu, djela u kojima su Hrvati suautori, prevoditelji, urednici, ilustratori, slikari i dizajneri. Okosnicu joj čini građa iz cijeloga svijeta koja je stizala u Nacionalnu i sveučilišnu knjižnicu od 1945. do 1992. godine. Retrospektivne bibliografije kao i zbirke NSK, vrela su prikupljenih i sustavno uređenih informacija koja su svojim opsegom i opusom prikaz nacionalne baštine.

Povijest knjige uči nas da je knjiga osnova svakom promišljanju o vanjskom svijetu koji nas okružuje i unutrašnjem svijetu koji prebiva u nama. Od prvih zapisa, rukopisnih, tiskanih do zadnjih elektroničkih, mijenjali se materijali, likovna i grafička oprema, knjiga se prilagođavala promjenama, udovoljavala novim izazovima. Njezin svijet iznutra stalni je izazivač umu i mogućnost stvaranja novoga znanja. *Bojim se čovjeka koji je pročitao samo jednu knjigu*, govorio je slavni filozof i svetac Toma Akvinski (1225. – 1274.) kojega je Crkva proglasila zaštitnikom škole i studenata, skupljača znanja. I knjižnice skupljaju znanja sadržana u knjigama, a sadržaje je moguće pretočiti u informacijske izložbe i tako omogućiti kolanje neiscrpnih izvora nacionalne baštine.

ZAKLJUČAK

Jedan je od oblika javnog pokazivanja baštine, propagandno-promidžbenoga karaktera, izložba knjižne građe. Njezina je glavna svrha pomoći vidjeti, poučiti, naučiti, zapamtiti, iskoristiti. Svjedočiti o ulozi knjige u kulturnoj baštini znači dobro upoznati prvopise i prvotiske od kojih još poneki zaštićeno žive u samostanskim i nacionalnim knjižnicama, arhivima i muzejima. Ono što plijeni interes korisnika baštinski vrijednih knjiga, osim njihove materijalne vrijednosti, jest neuništiva duhovna snaga *uhramljena* u njihov tvorni oblik. Ta neuništiva snaga, bez obzira u kakvu i kojemu materijalnom obliku, trajat će dok traje i duhovna snaga čovjekova. Duhovno je neuništivo, knjige su neuništive.

LITERATURA

- Hercigonja, Eduard. Srednjovjekovna književnost. Zagreb: Liber, 1975.
- Stipčević, Aleksandar. Socijalna povijest knjiga u Hrvata. Knjiga I. Zagreb: Školska knjiga, 2004.
- Vujić, Žarka. Helena Stublić. Oblici knjižne baštine i njihovo prezentiranje na izložbama. Muzeologija, No. 48/49, 2012.

dr. sc. Milka Tica